

PG
201
N24

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

РЧ64
=
Наш језик

UNIVERSITY
OF MICHIGAN
MAR 5 1972
CURRENT
SERIALS SERVICE

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књига XVIII, св. 1—2

БЕОГРАД, 1970.

С А Д Р Ж А Ј

	Стр.
1) М. Стевановић, Стварање јединства књижевног језика Срба и Хрвата и данашње стање тог јединства	1— 79.
2) М. Пешикан, Лексичко благо нашег језика и нормативни однос према њему	80— 92.
3) А. Пецо, Вук — Даничићеви акценатски принципи и наша стандардна прозодијска норма	93—102.
4) Др Живојин Станојчић, Придевске заменице са морфемом *-кѣv- одн. *-кѣ у књижевном језику	103—109.
5) Проф. др Александар Костић, Терминолошка праксиологија неких наших старијих медицинских писаца	110—114
6) Обрен Илић, О неким случајевима рефлексивности глагола у српскохрватском књижевном језику . .	115—124.
7) Језичке поуке	125—130.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Живојин Станојчић

БЕОГРАД
1970.

О НЕКИМ СЛУЧАЈЕВИМА РЕФЛЕКСИВНОСТИ ГЛАГОЛА У СРПСКОХРВАТСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

Овом раду је циљ да се на једном мјесту скупи више примјера (и више типова примјера) једнаких значења или подзначања извјесних глагола, који се могу јавити у повратном, као и у неповратном облику. Ови глаголи иначе, кад се узму у свом пуном семантичком опсегу а не у овим свјесно одабраним семантичким одсјецима, могу припадати различитим категоријама, како по моменту активности, медијалности и пасивности, тако и по моменту прелазности одн. непрелазности.

Појава о којој ће се овдје говорити запажа се у глаголима као *бјеласати* и *бјеласати се*, *блистати* и *блистати се*, *бринути* и *бринути се*, *задоцнити* и *задоцнити се*, *грбавити* и *грбавити се*, *димити* и *димити се*, *захвалити* и *захвалити се*, *разговарати* и *разговарати се*, *селити* и *селити се*, *шетати* и *шетати се* итд. При томе се мора јасно истаћи да се за парњаштво о којем ће даље бити ријечи узимају само иста семантичка поља, нпр., у *грбавити* и *грбавити се*, *разговарати* и *разговарати се* и сл., без обзира на то што *грбавити* поред овог (медијалног) семантичког поља има и (активно, прелазно) значење *чинити другога грбавим*, или без обзира на то што *разговарати* поред реципрочног значења на које се овдје једино указује може значити и прелазно *разгаљивати*, *забављати некога разговором* и сл.

Већ и из реченог произилази да се о таквим случајевима сасвим оправдано говори, при проучавању рефлексивних глагола, на разним мјестима. У књизи проф. М. Стевановића *Савремени српскохрватски језик II — Синтакса*, Бгд 1969, у поглављу о глаголском роду и сродним питањима, споми-

њу се, нпр., глаголи *шетати се*, *одмаћи се* (који у датим значењима могу стајати и без *се*) — у пододрељку о правим повратним, активним глаголима (стр. 536—537), *разговарати* и *разговрати се*, *причати* и дијал. *причати се* у пододрељку о узајамно — повратним, активним глаголима (стр. 539), *батрати* и *батрати се*, *копорнути* и *копорнути се* у пододрељку о неправим повратним, још увијек активним глаголима (стр. 541), *блистати* и *блистати се*, *сијати* и *сијати се*, *димити* и *димити се* у пододрељку о медијалним повратним глаголима (стр. 545). Овакву расподелу изискује чисто граматичко излагање. А окупљање ових разноврсних примјера у јединствену проблематику, омогућено нешто друкчијим, више лексичко-семантичким а мање граматичким приступом, доводи, међутим, до неких занимљивих закључака, којима се у исто вријеме могу проширити и поткријепити и други, већ раније изношени закључци.

Прије него што се пређе на примјере морају се учинити неке ограде, ради објашњења.

Прво, у примјерима у којима и постоји једнакост глаголских значења са *се* и без *се* — ипак се каткада јављају неједнаки рекцијски додаци, и зато у обзир долазе само они примјери гдје је и та једнакост сачувана; неће се наводити случајеви у којима глагол има двојаку рекцију и поред очигледне истовјетности семантике, рецимо:

Њезина је снага у иронији и сарказму, којим *се* каткад *изневјерује* тој својој дужности (Лисичар М., Виенац 1903. г., 487)

према:

... *изневјерује* ту своју дужност.

Акузативска реакција у другом примјеру претворила је глагол у прави прелазни. Наравно, друга је ствар ако су реченице с тим глаголима тако срочене да постојећа реакција не долази у објема реченицама до изражаја, до оформљења, тј. да исте подежне допуне нису сваки пут исказане — то још не означава разлику.

Друго, у овом раду се наводе само примјери оних глаголских значења која улазе у оквире књижевног стандарда. При томе треба напоменути да би се њихов број, кад би се они систематски сакупили што овдје није био задатак — веома пове-

ћао узимањем разних дијалекатских случајева: споменути глагол *причати се* већ је то потврдио.

Најприје ће се показати примјери када глаголи или ужа глаголска значења овога типа с повратном речцом *се* и без ње значе сасвим исто.

На врелом јулском сунцу *блистаху се* оклопи (Вукићевић М., Историја српског народа у слици и речи, Бгд 1912. г., 162). На њему *се блистају* реденици (Чолаковић Р., Записи из Ослободилачког рата I, Сарајево 1946. г., 19). Фигуративно: Нека *се* човек *блиста* свима заносним својствима ... осућен [је], ако се за њ може рећи: „Нема ни мало карактера” (Поповић С., Просв. гласник XII, Бгд 1892. г., прилог уз бр. 3, 1).

према:

Блиста росно по ливади цвеће (Змај Јовановић Ј., Збирка ријечи у САНУ). Дугмета на модром капуту ... *блистају* (Мажурањић Ф., Од зоре до мрака, Згб 1927. г., 8). Фигуративно: У мојој само души живо *блиста*. На она доба златна успомена (Беговић М., Изабране пјесме, Згб 1925. г., 9). (Често су извођени) излети ... са учитељицама ... њиховим звонким смехом и речима где је *блистало* јужно или кајкавско наречје (Ћосић Б., Покошено поље, Бгд 1947. г., 117).

При употреби овог глагола можда се може учинити као да речца *се* говори о већој активности, ангажованости субјекта него кад се глагол употреби без ње. Међутим, и у неповратном и у повратном облику глагол *блистати* (*се*) највјероватније има увијек исто значење: *пресијавати се, јако свијетљети* (обично, према неким свјетлосним изворима), као и фигуративно: *имати велику предност у нечему над другим, веома се истицати*.

Нема разлике у значењу ни у употреби глагола *задоцнити* у његовој повратној и неповратној форми.

Моје пословице још се не штампају (дакле далматински прејумеранти не ће *се задоцнити*) (Вук Ст. Караџић, Вукова преписка IV, Бгд 1909. г., 345). Ако ти то не учиниш, учиниће Милица, па ћемо *се задоцнити* (Игњатовић Ј., Бураб Бранковић, Карловци 1859. г., 64). С ужасом спази да *се задоцнио*, да је давно требало да је на коњу (Сремац С., Путујуће друштво, Бгд 1910. г., 21).

Задоцнио сам нешто (Шеноа А., Сабране приповијести III, Згб 1884. г., 286). Ако си где позван у госте, немој *задоцнити* (Пелагић В., Стварни народни учитељ... , Бгд 1903. г., 253). Зашто досад код нас нема совјетске власти? Зашто сте тако *задоцнили*? (Московљевић М., превод: Шолохов М., Узорана ледина I, Бгд 1948. г., 172).

Глаголи *задоцнити* и *задоцнити се* стоје овдје у потпуно истом значењу: *стићи, доћи касније, појавити се послвије одређеног времена*. Могло би се само примјетити да у књижевном језику данас повратна форма полако излази из употребе.

Ни у случају употребе глагола *закашњавати* — *закашњавати се* није могуће констатовати неку разлику, осим, можда, застарјевања облика са *се*, као и код претходног глагола.

Бољ [је] раније полазити од куће, него ли *се* *закашњавати* (Радишић В., Ксенофонтове знаменитости ... преведене с Елинскога, Бгд 1853. г., 134—135). Досад си раније долазио на радњу, а сад *се* *закашњаваш* (Радонић Н., Збирка ријечи из Бачке у САНУ).

према:

Блитвар поче *закашњавати* у цркву (Матавуљ С., Бакоња фра Брне, Бгд 1893. г., 181). Јутра [у Алпима] освићу хитро а вечери *закашњавају* (Дучић Ј., Писма из Алпа, Српски књ. гласник XVII, 53). Пораните на посао, немојте *закашњавати* (Хрваћанин М. и М., Збирка ријечи из Дубице, Хрватска, у САНУ).

И у повратном и у неповратном облику овога глагола, како показују наведени примјери, значење је исто: *појављивати се послвије одређеног, уобичајеног времена, стизати касно*.

Такође и глагол *разговарати* у оба своја облика може показивати исто значење, што се види из примјера.

Лакше је камење уз брдо ваљати него *се* с лудим *разговарати* (Вук Стеф. Карацић, Народне пословице, Бгд 1900. г., 202). Ви *се* *разговарате* као преко бундева, ваљда сте научили сваког да газите (Змај Јовановић Ј., „Змај”, Пешта-Нови Сад 1865. г., 27). Јоване брате, ти *се* и с књигом *разговараш* (Милићевић М. Б., Јован Бак, Бгд 1891. г., 120). Ја волим што си расположен и што *се* умеш сам *разговарати* (Веселиновић Ј., Бранково коло VIII,

69). Десетак година касније *разговарао сам се* с афричким лавовима (Мажуранић Ф., Од зоре до мрака, Згб 1927. г., 79).

према:

Он не умеде с децом *разговарати* (Веселиновић Ј., Целокупна дела IV, Српски писци, 347). Има и држава да *разговара* са мношвом на саму (Нушић Б., Сабрана дела VII, Бгд 1931. г., 274). Почну њих двојица *разговарати* на дугу стазу (Калѐб Вј., Понижене улице, Згб 1950. г., 307).

У оба облика — и са *се* и без *се* — глагол овај има исту семантику: *водити разговор, вршити измјену мисли помоћу рјечи, конверзити*.

Споменућемо и један мало сложенији случај, који налазимо код глагола *грбавити (се)*, а који је врло илустративан.

Капљуца и већ *се* у ходу помало *грбави* (Јанковић М., наведено у Речнику САНУ, *грбавити II 1 а*: постајати грбав). Жив му је татко; ради, *грбави се* (Крстић А., Речник САНУ, *грбавити II 2 фиг.*: обављати тежак посао, ринтати).

према:

Колико више [среброљубац] стари и *грбави*, толико више за њовци гине и пропада (Доситеј Обрадовић, Речник САНУ, *грбавити I 1* — значење као у првом горе наведеном примјеру). Цео живот је провео *грбавећи* за своју породицу (Гортан Д., Речник САНУ, *грбавити I 3* — значење као у другом горе наведеном примјеру).

Намјерно су узети примјери заједно с њиховим стручним тумачењима. Одабране су нијансе значења у повратном и неповратном облику овога глагола које Речник САНУ дефинише као једнаке. Поред њих постоје и друкчија подзначења и на једној и на другој страни, која нису једнака те *се* и тумаче у рјечнику посебно, а од којих је једно врло блиско првом од два напријед наведена. Примјер:

Иди, ћери, право не *грбави се* (Збирка рјечи из Сврљига, *грбавити II 1 б*: гурити се, савијати се).

За ову нијансу — дакле, за *гурити се* у резултату сопствених покрета, а не *постајати грбав* под теретом година — сигурно се неће употребити варијанта без *се*.

Сљедећа група примјера показује — што је сад нарочито интересантно — случајеве гдје се осјећају извјесне скривене разли-

ке у иначе практично једнаком или скоро једнаком глаголском значењу. Њиховом ближом анализом може се доћи до закључка да се при уобличењу са речцом *се* ипак јаче наглашава да су спољни чиниоци изазвали стање које се њима означава, да су га они, можда, наметнули субјекту који га трпи, иако се то — тако схваћено — никако не би могло сматрати пасивом, како то истиче проф. М. Стевановић, „већ ни због тога што је глагол у облику без *се* непрелазан”¹.

Ако бисмо, дакле, упоредили примјере: *Мач се сија* и *Сунце сија*, језичко осјећање вјероватно не би допустило употребу *се* уз глагол у другом примјеру, јер ту рјечца *се* у неку руку служи као средство за неутрализацију активности, за појачано изражавање неактивности у односу на спољашњи свијет: мач се сија зато што рефлектује туђе зраке, а Сунце сија зато што само испушта свјетлост. У оваквом размјештају уобличења са *се* и без *се*, по критеријуму мање или веће активисаности субјекта, наслућује се блискост проблема правога пасива, који се, као што знамо, гради са *се*. Овакви танани семантички преливи (овдје, дакле, без задирања у област правога пасива) могу се осјетити и код глагола *бјеласати* и *бјеласати се*, *свјетлуцати* и *свјетлуцати се*, тј. код већине оних који на неки начин казују неку врсту одбијања свјетлости или његовог стварања уопште, али и код других. На примјер, код *бјеласати (се)*:

Кроз гране старовјеке липе *бјеласа се* мала црквица (Кумичић Е., Зачућени сватови, Згб 1910. г., 109). Кроз младу *се* зелен *бјеласале* трешње (Домјанић Д., Пјесме, Згб 1917. г., 87). Тек *се* на истоку небо почело по мало *беласати* (Сретеновић М., Девојчин гроб, Бгд 1927. г., 55). Фигуративно: Као Марина бела кућица под широким дудом на месечини, тако *се* у песми *беласају* лепе и живописне појединости (Поповић Б., Српски књ. гласник IV, 152).

према:

Пред мојим очима пукла у недоглед дивна долина . . . прошарана . . . живописним селима, њивама и ливадама, кроз које бе-

¹ Проблеми глаголског рада и повратни глаголи у српскохрватском језику, Јужнословенски филолог XXV, 20. Поводом *патити* и *патити се* аутор овдје истиче моменат наметања тешког стања од стране спољних чинилаца код облика са *се*.

ласа Морава (Брзак Д., Бранково коло 1898. г., 34). Душао је оштар западњак носећи косе пахуљице снијега, а цијело двориште и врт *бјеласали* у новом рүху (Шимуновић Д., Посмртне новеле, Згб, непозн. год. изд., 10). Преко планине пут ... гори, *бјеласа*, тиња (Бојовић Ј., Горски токови, Бгд 1947. г., 95).

Код прве групе примјера значење је: *мјестимично и повремено се бијељети, пробијати се бјелином*. Код друге групе глагол стоји у суштини у истом значењу, само што је тим обликом мање изражен фактор мјестимичности и повремености, као да бјеласање припада субјектима по природи, стално и увијек видно. Према томе, и поред скоро једнаке семантике и у једној и у другој форми, у овим случајевима је рјечца *се* донекле средство за изражавање нијансе несвојствености субјекту глаголског стања, пригодности такве појаве, њене наметнутости посматрачу у одређеној прилици.

Узећемо и неке глаголе друкчијих типова.

И код глагола *бринути* — *бринути се* могуће је у извјесним случајевима констатовати сличну малу разлику у значењима.

Ој дјевојско, бриго матерна! / Све *се бринеш*, удати се нећеш (Вук. Стеф. Караџић, Народне пјесме, Беч 1841. г., 636)

према:

У Бечу су почели да *брину* о намерама руске владе у погледу Турске (Јакшић Г., Европа и васкрс Србије, Бгд 1927. г., 7). *Бринуо* је како ће очувати свој новац, којег је имао у изобиљу (Мијатовић Ст., Занати и еснафи у Расини, Српски етногр. зборник XLII, 261).

У повратном облику овог глагола, а то показују наведени примјери, значење је: *осјећати, мимо своје воље, бригу, забринутост, зебњу*; у неповратном облику — *водити о некоме бригу, старати се за некога*. Види се да код облика *без се* субјекат испољава већу активност, док код облика *са се* трпи једно стање без сопствене акције.

Кроз обраду глагола *димити (се)* у Речнику САНУ може се пропратити танана али добро уочена испреплетеност једнаких и неједнаких значењских огранака, у облицима *са се* и *без њега*. Нека значења овог глагола идентична су у оба оформљења. Оваје показујемо примјере неједнакости, који су истакнути и у рјечнику.

И тамо, гдје се водопади диме, / Љубићу тебе својим срцем здравим (Шантић А., Целокупна дела II, Српски писци, 229). Изгажена трава и села се диме (Пандуровић С., Стихови, Нови Сад 1921. г., 113). Била је једна стаја ... а иза стаје вубриште, које се као језеро топло димило на сунцу (Батушић Сл., Пејзажи и ведуте, Згб 1959. г., 14)

према:

Гле, већ дими пароброд (Пуцић М., Пјесме, Карловац 1862. г., 18). Димњаци још не диме (Виловић Б., Звоно је оплакало дјевицу, Згб 1938. г., 27). У луци су димила два-три мања пароброда (Десница Вл., Прољеће у Бадровцу, Бгд. 1955. г., 191).

Глагол *димити* у повратној форми казује: *испуштати из себе дим или нешто што личи на дим, одавати испарење које се види* — о ономе што непотпуно сагорјева, што испарава, без икакве активности било како везане за субјекат, само усљед неког хемијског или физичког процеса; у неповратној форми: *избацити, производити дим* — о димњаку, машини у којој се врши сагоријевање, са извјесним призвуком значења које указује на пролажење дима кроз ограничен, узан простор, тобоже с неком нијансом акције, напора.

И глагол *селити (се)* показује тенденцију разлике у својој семантици, нпр.:

Ко се често сели и жени, мучно ће сермије запатити (Вук Стеф. Караџић, Народне пословице, Бгд 1900. г., 190). Морају стално да се селе из једног мјеста у друго (разговорно).

према:

Ако се ти и сутра замериш као мени данас — онда сели! (Весеслиновић Ј., Библиотека срп. писаца IX, 373). Чули [Маслиничани] како из других мјеста селе преко мора у земље гдје [је] чељади још мало (Шимуновић Д., Посмртне новеле, Згб, 22).

Глагол *селити* у повратном облику казује: *пресељавати се, обично у више наврата или без сопствене воље, налазити се у стању промјене боравишта; у неповратном: вршити одређено пресељење, прелазак с једног мјеста на друго.*

Понеке или уопште све ове дефиниције казане на овај начин и овим ријечима донекле су прејаке и речена нијанса разлике

код њих, у ствари, није толико велика колико може изгледати по овим дефиницијама; али оне указују у коме се правцу креће разликовање између облика са *се* и без *се*. Ова питања спадају у суптилније језичке појаве, па је понекоме од њих право мјесто у стилистици — више него у праматици. Затим, не значи да сви писци имају једнако језичко осјећање у вези с овим разликама, и можда га немају укијек у овдје изложеном смислу. То још увијек не значи да показане тенденције не постоје.

Из свега овога може се извести неколико закључака.

Прво, чињеница да нису ријетки случајеви истог глаголског рода и у суштини истог значења у неповратној и у повратној форми истог глагола — доказ је да повратна речца *се* није у наведеним случајевима лексичко-семантички знак².

Друго, различити дијалекти развијају, како је већ било споменуто, различите односе у овоме правцу³, а исто тако српскохрватски језик показује друкчије стање у поређењу с другим словенским језицима, што је опет једна „дијалекатска“ разлика, посматрана на свеукупном словенском земљишту. На примјер, у руском језику је знатно мања могућност употребе истог глагола са *се* и без *се* у једнаком значењу. То свакако значи да је наш језик обогатио своје фондове једном новом изражајном могућношћу.

Треће, пошто језик не трпи праве синониме, очигледно је да ће се у овом случају ићи ка све видљивијој диференцијацији, највјероватније у приказаном смислу. Из говорног језика, нпр., телевизијских коментатора, као и из језика дневне штампе, могло се, рецимо, примијетити да се глагол *клизати* употребљава без *се* у вези с умјетничким вјештама клизача („Француз Ги Пера је те вечери одлично клизао“), а познато је да се тај глагол нормално са *се* употребљава у значењу клизања без много улагања сопствене снаге или иницијативе.

² Оваје није био задатак да се улази у морфолошко објашњење ове рјечце. Интересантна су излагања проф. М. Стевановић у *Синтакси*, нав. дјело, стр. 540—543, о поријелку, морфолошком и семантичком, рјечце *се* (Дативно, аблативно, инструментално и др.).

³ А. Зима у студији: *Њекоје, већином синтактичке разлике између чакавитине, кајкавитине и штокавитине*, Згб. 1887. г., стр. 143—170, наводи примјере нашег типа за истицање разлика између три основна дијалекта српскохрватског језика.

Оваква диференцијација, која је овдје намјерно илустрована помоћу глагола различитих категорија (*бјеласати (се)* је медијални глагол, *селити (се)* је прави повратни глагол, активан, *клизати (се)* неправи повратни, активан), потврђује оно што је већ и раније казано о неким глаголским ријечима — нпр., о *патити се* у студији проф. М. Стевановића, на цитираном мјесту. Истраживања се могу вршити и у вези с још многим глаголима — *кренути (се)*, *мислити (се)*, *испаравати (се)*, *одлучити (се)*, *срасти (се)*, *скитати (се)*, *климати (се)*, *шетати (се)*, *макнути (се)*, *пренути (се)*, *расцвјетати (се)*, *захвалити (се)* и др., и без дубље анализе не може се никако рећи унапријед — до чега ће она довести.

Али се ипак на крају поставља питање: да ли се већ може извући и четврти закључак — да ће глаголска значења која су била наведена као засада идентична у уобичењу са *се* и без *се* поћи овим истим путем и разједначити своју семантику, или ће се једна од њихових двију форми почети губити из језика, као што се такође могло видјети из неких примјера.

Обрен Илић